

pod red. J. Michalewicza,

Wstęp z: Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850-1939 (1954),
Kraków 1997, s. 395-399.

KRZYSZTOFA MICHALEWSKA

STUDIUM SPÓŁDZIELCZE (1945 – 1952)

I. Zarys ustroju studium i organizacja nauczania. Kancelaria i opis zespołu

I. 1. Zarys ustroju i organizacja nauczania

Utworzenie przy Wydziale Rolniczym w r. akad. 1945/46 Studium Spółdzielczego było ostatnim ogniwem w rozwoju nauczania spółdzielczości na Uniwersytecie Jagiellońskim. Kolejne etapy tego rozwoju wyznaczały kursy organizowane: w 1907 r. przez prof. ekonomii UJ W. Czerkawskiego cykle wykładów w ramach Polskiej Szkoły Nauk Politycznych (1911), działalność Kursów Spółdzielczych Naukowego Instytutu Spółdzielczego (1920 – 1922), wreszcie powołanie w r. akad. 1924/25 Wyższego Naukowego Kursu Spółdzielczego (WNKS), przekształconego w 1939 r. w kurs dwuletni, z perspektywą usamodzielnienia się w osobne studium¹. W oparciu o regulamin i ordynację studiów, zatwierdzone przez Ministerstwo WRiOP 18 VII 1939 r., już w marcu 1945 r. uruchomiono Studium Spółdzielcze, przyjmując na pierwszy (skrócony) rok 291 kandydatów, a na drugi rok studiów 53 absolwentów dawnego WNKS². Zespół pracowników kursu w porozumieniu z działaczami organizacji spółdzielczych (Centrala Związku Rewizyjnego Spółdzielni Samopomoc Chłopska, Społem), podjął prace nad reorganizacją dotychczasowego systemu studiów spółdzielczych i dostosowanie ich do nowego modelu ustrojowo-gospodarczego Polski Ludowej. Całość prac nad reformą studiów nadzorowała komisja Wydziału Rolniczego UJ pod przewodnictwem dyrektora studium kursu S. Schmidta. Podczas kilkunastu konferencji z udziałem przedstawicieli teorii i praktyki spółdzielczej (lipiec 1945 – listopad 1946), opracowano nowy projekt statutu i program, zatwierdzone następnie przez Ministerstwo Oświaty 17 I (statut) i 27 IX 1946 r. (regulamin)³.

¹ E. Garbacik, *Studia ekonomiczno-spółdzielcze na Uniwersytecie Jagiellońskim*, Warszawa 1967, s. 24 i nast.; *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za lata 1945 – 1955/56*, oprac. J. Zieliński, Kraków 1971, s. 70–73.

² *Tamże*, s. 100.

³ *Tamże*, s. 47, 53. Arch. UJ, sygn. SSp 2: kopie protokołów posiedzeń komisji.

Nowy program nauczania wszedł w życie już od początku roku akad. 1945/46, kiedy to uruchomiono trzeci rok studiów z 62 słuchaczami.

Statut Studium Spółdzielczego gwarantował znacznie większą samodzielność naukowo-organizacyjną jednostki niż miał to WNKS. Przyznano mu charakter *studium specjalnego w ramach Wydziału Rolniczego UJ*, z pełnymi prawami akademickimi, z prawem wydawania dyplomów i nadawania stopnia magistra. Istotnej zmianie uległ również program działalności studium. Odtąd studium obok kształcenia pracowników spółdzielczych dla gospodarki narodowej i administracji, oraz nauczycieli przedmiotów ekonomicznych w szkołach średnich, miało zajmować się również rozwijaniem badań naukowych w dziedzinie ekonomiczno-spółdzielczej⁴. Rozporządzeniem Ministerstwa Oświaty z 14 III 1946 r. utworzono, formalnie na Wydziale Rolniczym, cztery katedry spółdzielcze z zakładami naukowymi: organizacji handlu i przedsiębiorstw spółdzielczych, ekonomii spółdzielczej, historii doktryn ekonomicznych i społecznych, towaroznawstwa rolniczego. Podjęto także starania o utworzenie katedry polityki ekonomicznej i finansowej. Starania te nie przyniosły rezultatów. Zatrudniono, powiązany różnymi formami zależności służbowej, personel naukowy studium, składający się z pracowników etatowych Wydziału Rolniczego, wykładowców na pracach zleconych oraz asystentów opłacanych ze środków pozabudżetowych⁵.

Studium Spółdzielcze zachowało swój tradycyjny związek z Wydziałem Rolniczym. Rada Wydziału, sprawując bezpośredni nadzór nad działalnością studium, otrzymała prawo zatwierdzania programu i porządku nauk, planu wykładów i listy wykładowców, przedstawiania wniosków o powołanie dyrektora oraz prawo do kontroli budżetu studium. Występowały dość znaczne różnice między profilem studiów spółdzielczych o przewadze przedmiotów ekonomicznych, prawnych i spółdzielczych a problematyką dyscyplin rolniczych. Fakt ten, jak również imponujący wzrost liczby słuchaczy studium: 344 studentów w 1945 r., 839 — w r. akad. 1948/49 sprawiły, że Rada Wydziału ustąpiła swoich funkcji nadzorczych i kontrolnych na rzecz dyrekcji studium i podległych mu organów wykonawczych⁶.

W myśl statutu z 1946 r. na czele studium stanął dyrektor, powołany przez Senat Akademicki na wniosek Rady Wydziału Rolniczego a zatwierdzony przez Ministerstwo Oświaty. Miał on w praktyce znaczne kompetencje w sprawach dydaktycznych, budżetowych, administracyjnych i personalnych. Zbliżone one były do uprawnień dziekana wydziału. Obowiązki dyrektora pełnił w latach 1945/46–1948/49 Stefan Schmidt, a od 1950 r. Stefan Grzybowski. Funkcje zastępcy dyrektora pełnili w latach 1949–1950 dr E. Garbacik i doc. W. Siedlecki. W miarę zwiększania się liczby pracowników dydaktycz-

⁴ *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty*, R. 1946, nr 1, poz. 11: Statut Studium Spółdzielczego.

⁵ *Tamże*, nr 3, poz. 74.

⁶ Arch UJ, syg. SSp 2: sprawozdanie z działalności studium z lat 1945–1950/51.

nych, zaistniała konieczność zwoływania okresowych zebrań, na których omawiano najważniejsze sprawy dydaktyczne i organizacyjne studium. Nastąpiła również rozbudowa aparatu administracyjnego, który poczynając od przewidzianego statutem *jednego urzędnika kancelarii Wydziału Rolniczego*, rozrósł się z czasem do osobnego sekretariatu z pięcioosobowym personelem⁷.

Studium Spółdzielcze miało swój udział w budżecie Uniwersytetu Jagiellońskiego, w części pieniędzy przydzielanych Wydziałowi Rolniczemu. Dopiero w r. akad. 1948/49 dokonano wyodrębnienia budżetu studium, a tym samym stabilizacji jego podstaw materialnych. W znacznym stopniu uaktywniło to pomoc finansową różnych organizacji i instytucji społecznych oraz gospodarczych. Od 1946 r. pomoc ta przekazywana była za pośrednictwem Towarzystwa Przyjaciół Studium Spółdzielczego UJ, organizacji społecznej (1947–1952), której zarząd zgodnie z dyrektywami walnego zgromadzenia, dokonywał rozdziału funduszy na podstawie zapotrzebowań zgłaszanych przez dyrekcję studium. Środki finansowe z tego źródła przeznaczane były na dotacje dla katedr, opłacanie dodatkowych etatów asystenckich, wyposażenie zakładów, utrzymanie dodatkowej siły kancelaryjnej itp.⁸

Dzięki pomocy finansowej towarzystwa, studium mogło rozwijać działalność naukową, m.in. publikować książki w ramach serii wydawniczej zatytułowanej *Biblioteka Studium Spółdzielczego UJ* (do 1948 r. trzy pozycje) oraz podjąć wydawanie czasopisma *Wiadomości Towaroznawcze* (1946–1947). Przy towarzystwie działał ośrodek metodyczny dla nauczycieli towaroznawstwa ze szkół średnich. Podstawą działalności naukowej i dydaktycznej studium była biblioteka złożona z ok. 10 000 tomów. Włączono do niej część księgozbioru Instytutu Spółdzielczego i Wyższego Naukowego Kursu Spółdzielczego⁹.

Działalność dydaktyczną studium regulował regulamin z 27 IX 1946 r., wprowadzony w życie w r. akad. 1945/46 i obowiązujący do momentu likwidacji studium w r. akad. 1951/52. Studia spółdzielcze obejmowały zajęcia ogólne (ok. 900 godzin) na dwóch pierwszych latach, a następnie studia specjalistyczne na kierunkach: spożywczych, rolniczo-przetwórczym, finansowo-ubezpieczeniowym lub pedagogicznym oraz dwusemestralne zajęcia praktyczne. Uzyskanie magisterium warunkowane było zaliczeniem trzech lat studiów, złożeniem przepisanych egzaminów, odbyciem praktyki, napisaniem pracy i zdaniem egzaminu magisterskiego. Sprawami egzaminów zajmowała się komisja, złożona z przewodniczącego, zastępcy i co najmniej dwóch egzaminatorów.

Stopień magistra nauk spółdzielczych nadawał, z upoważnienia Rady Wydziału, dyrektor studium w postaci dyplomu opatrzonego podpisami dyrek-

⁷ E. Garbacik, *Studia ekonomiczno-spółdzielcze...*, s. 57.

⁸ *Tamże*, s. 58, 104–111; Arch. UJ, sygn. TPSS 1–9; akta Towarzystwa Przyjaciół Studium Spółdzielczego.

⁹ E. Garbacik, *Studia ekonomiczno-spółdzielcze...*, s. 87–89.

tora, przewodniczącego komisji egzaminacyjnej oraz rektora UJ¹⁰. W ciągu ośmiu lat istnienia studium (1945–1952), absolutorium uzyskało 847 osób spośród 1982 uczęszczających na studium; dyplomów magisterskich wydano 431¹¹.

Likwidacja studium rozpoczęła się już w roku akad. 1949/50, kiedy to zamknięto wpisy na pierwszy rok studiów; czynne były tylko drugi i trzeci, w r. akad. 1950/51 — jedynie trzeci rok studiów spółdzielczych. W ślad za tym, na podstawie zarządzenia Ministerstwa Oświaty z 26 V 1950 r. obowiązki dyrektora powierzono prof. S. Grzybowskiemu. Majątek studium wraz z lokalami przekazano Akademii Handlowej w Krakowie, przemianowanej wkrótce na Wyższą Szkołę Ekonomiczną, pozostawiając w Uniwersytecie Jagiellońskim tylko te etaty i pieniądze, które były niezbędne dla dokończenia ostatnich zajęć dydaktycznych. Sprawą likwidacji studium zajęła się specjalna komisja, złożona z przedstawicieli Rektoratu UJ, Studium Spółdzielczego i Akademii Handlowej, której zadaniem było również zorganizowanie w r. akad. 1950/51 sesji egzaminacyjnej dla słuchaczy trzeciego roku studiów i absolwentów lat wcześniejszych¹². Działalność Studium Spółdzielczego przy Uniwersytecie Jagiellońskim zamknął ostatecznie protokół likwidacji studium z 30 VIII 1952 r., na mocy którego registraturę studium i akta zlikwidowanego wcześniej Towarzystwa Przyjaciół Studium Spółdzielczego przekazano do zbiorów Archiwum UJ.

I. 2. Kancelaria i opis zespołu

Zatwierdzony 17 I 1946 r. statut nie przewidywał utworzenia osobnej kancelarii Studium Spółdzielczego, zlecając załatwianie wszystkich spraw administracyjnych urzędnikowi Wydziału Rolniczego, pozostającemu pod nadzorem dyrektora studium. Z początkiem 1946 r. zmieniono ten sposób załatwienia spraw kursu powołując samodzielny sekretariat, luźno tylko związany z dziekanatem wydziału. Z czasem placówka ta rozwinęła się w biuro z własnym lokalem, czteroosobową obsadą, registraturą i księgowością. Zmiany te związane były z zwiększeniem kompetencji Studium Spółdzielczego, w tym i agend kancelaryjnych w takich sprawach jak: nadawanie niższych stopni naukowych, obsada katedr i zakładów, posiadanie własnego budżetu, ewidencja i kontrola subsydiów pieniężnych Towarzystwa Przyjaciół Studium Spółdzielczego oraz innych organizacji społeczno-gospodarczych. Czynności te załatwiał osobny, opłacany ze środków TPSP księgowy, natomiast obsługą kancelaryjną własnych agend zajmowała się sekretarka studium¹³. Utrzymano dotychczasowy system

¹⁰ *Dziennik Urzędowy Min. Oświaty*, R. 1946, nr 11, poz. 309; rozporządzenie Ministerstwa Oświaty w sprawie organizacji studiów i egzaminów na Studium Spółdzielczym w ramach Wydziału Rolniczego UJ.

¹¹ E. Garbaciak, *Studia ekonomiczno-spółdzielcze...*, s. 100–102.

¹² *Tamże*, s. 115–122.

¹³ Arch. UJ, syg. SSp 4.

kancelaryjny WNKS z chronologiczno-numerycznym dziennikiem podawczym i przechowywaną w tym samym porządku registraturą, z której jak się zdaje wyłączano do podręcznego użytku tylko niektóre kategorie akt (ogłoszenia i druki, dokumenty personalne, statuty katedr itp.). Zasadniczej reformie uległ natomiast system ewidencji studiów i egzaminów, który oparto na wzorach dokumentacji obowiązującej ówczesznie w innych wydziałach i studiach UJ.

Spuściznę aktową Studium Spółdzielczego z lat 1946–1952 wraz z aktami WNKS z lat 1924–1945 oraz dokumentację finansową Towarzystwa Przyjaciół Studium Spółdzielczego z lat 1946–1952, przejęło Archiwum UJ 2 IX 1952 r., na podstawie aktu zdawczo-odbiorczego sporządzonego przez komisję likwidacyjną studium¹⁴.

Wykaz ten, w którym przyjęto podział akt na: dokumenty magisterskie, akta studenckie, akta kancelarii, zatarł ślady pierwotnego układu, uniemożliwiając odtworzenie obowiązującego poprzednio porządku kancelaryjnego. W związku z tym, po wydzieleniu akt WNKS, zdecydowano się nadać materiałom Studium Spółdzielczego układ oparty na schemacie odwzorującym działalność studium, starając się zachować kancelaryjny system ewidencji studenckiej.

Zespół akt Studium Spółdzielczego o łącznej długości 4,15 mb dotrwał do naszych czasów niemal w komplecie tworząc 83 jednostki inwentarzowe, w tym aż 66 odnoszących się do spraw studenckich. Stosunkowo pokaźną grupę (8 jednostek) stanowi dokumentacja działań finansowych oraz materiały obrazujące bliskie kontakty studium z ruchem spółdzielczym w Polsce.

Materiały uzupełniające omawiany zespół akt znajdują się w materiałach stypendiów organizacji spółdzielczych (1947–1950: Arch. UJ syg. S III 578) oraz w akta uniwersyteckich organizacji i stowarzyszeń (Arch. UJ, syg. O 172/1). Cenne informacje o historii studiów spółdzielczych w Uniwersytecie Jagiellońskim zawierają również akta Wyższego Naukowego Kursu Spółdzielczego (1924–1945; syg. WNKS 1–40), odpowiednie fascykuły w zespołach senatu (syg. S III 91) oraz Wydziału Rolniczego (syg. WR 77).

¹⁴ Tamże, syg. Arch. II: Księga akcesji, s. 78.